

JAZYKOVÉ FORMY NENÁVISTI V SÚČASNOM RUSKOM A SLOVENSKOM MEDIÁLNO M TEXTE

Martin Blaho

Abstrakt

Predmetom štúdie sú jazykové formy nenávisťi, nepriateľstva a intolerancie v súčasnom ruskom a slovenskom mediálnom texte, v prvom rade v elektronických verziách ruských a slovenských denníkov, ale aj v pochybných prezentáciách nacionalisticky či xenofóbne orientovaných inštitúcií a spoločností. Našou snahou bude poukázať na špecifiká daných jazykových konštrukcií v ruskom a slovenskom kultúrnom priestore ako jazykovej reflexie narušenia noriem v sociálnej oblasti. Ústredným pojmom je kategória „jazyka nenávisťi“ ako forma diskriminačných, negativistických výrokov či prívlastkov, ktoré sú použité vo vzťahu k etniku, rase, viere, presvedčeniu, vyvolávajú konfliktné situácie a v konečnom dôsledku propagujú nenávisť a nepriateľstvo k príslušníkom určitej sociálnej skupiny alebo priamo vyzývajú na násilie voči inému etniku.

Kľúčové slová

jazyk nenávisťi – masmédiá – etnický konflikt – verbálna agresia – xenofóbne prejavy v jazyku – lingvokulturéma – narušenie normy – anomálie a jazyk

V poslednom čase silnie záujem lingvistov o oblasť výskumu jazykových foriem nenávisťi či nepriateľstva v rôznych oblastiach života spoločnosti. Jazyk nenávisťi ako kategória sa dá vnímať z rôznych uhlov pohľadu. V našom kontexte jazyk nenávisťi budeme chápať ako spôsob jazykového konštruovania modelov sociálnej nerovnosti – jazykové zobrazovanie intolerancie.

Narušenie noriem stimuluje jazyk, hlavne jazyk masmédií k vzniku určitých špecifických konštrukcií. Novým fenoménom, nachádzajúcim svoje využitie vo virtuálnom priestore internetu (kvôli svojej známej schopnosti umožniť anonymitu), je kategória takzvaného „**jazyka nenávisťi**“ (angl. *hate speech*), čiže jazyka etnických či medzietnických konfliktov. Chápeme ním diskriminačné, negativistické výroky či prívlastky, ktoré sú použité vo vzťahu k etniku, rase, viere, presvedčeniu, vyvolávajúce konfliktné situácie a v konečnom dôsledku propagujúce nenávisť a nepriateľstvo k príslušníkom určitej sociálnej skupiny alebo priamo vyzývajúce na násilie voči inému etniku. V slovenskom prostredí ide najmä o formy nenávisťi voči dvom populačne najrozšírenejším etnikám, pričom vyššie uvedený termín na rozdiel od ruského prostredia nie je doteraz veľmi zaužívaný. V ruskom mediálnom priestore ide predovšetkým o ironizovanie národov žijúcich na území Kaukazu a Strednej Ázie.

Verbalizovanie vzťahu k predstaviteľom inej kultúry môže mať široké uplatnenie. Okrem ironizovania môže nabrať až charakter verbálnej agresie alebo priamych výziev na násilie voči príslušníkom takejto society. A. K. Michaľskaja (1996, s. 159) uvádza, že

„verbálna agresia sa v súčasnosti hodnotí v spoločnosti ako menej nebezpečná a škodlivá ako agresia fyzická“, pretože nie je úplne reálna a neprináša so sebou konkrétnu hrozbu. Jedným dychom však dodáva, že **rečová agresia** je „**prvý krok na ceste k agresii fyzickej**“. Vyvoláva v členoch spoločnosti agresívny postoj k realite a agresívne sociálne prostredie, čo sa javí ako neprijateľné z pozície humanizácie spoločnosti a života“ (Michaľska-ja, 1996, s. 160).

Jazyk s jeho schopnosťou reflektovať reálne prejavy sociálneho napätia pre lingvistikú predstavuje cenný zdroj identifikácie konštrukcií, ktoré v sebe ukrývajú mimojazykový obsah a pomocou ktorých môže spoločnosť odhaľovať tzv. „**konfliktogénne**“ fenomény v interakcii rôznych kultúr alebo societ. Výskum predmetných jazykových foriem môže odhaliť škodlivý vývoj v procese ich komunikácie. Najviditeľnejšie sa konflikt kultúr prejavuje v lexike, pretože práve táto časť jazyka pomocou lexikálneho významu priamo a bezprostredne vstupuje do reálneho sveta, do mimojazykovej reality.

„Na úrovni jazyka sú markermi negatívneho vzťahu k subjektu predovšetkým plánovane hrubé, vulgárne, štylisticky znížené slová a vyjadrenia, ktoré diskreditujú osobnosť človeka a ktoré formujú percepciu subjektu ako podozrivého a neželaného, vyvolávajúceho nepriazeň, odpor alebo nenávisť.“ (Novikova, 2007, s. 190)

Jednou z hlavných foriem kreovania jazyka nenávisť je lexika. Sú to v prvom rade nominácie predstaviteľov rôznych etníc s negatívnou konotáciou, pričom stupeň negativity môže v sebe zahŕňať širokú paletu atribútov **od ironizovania až po otvorenú nenávisť a výzvy k násiliu**. Podľa O. S. Korobkovej, v západnej tradícii označuje takúto lexiku termín *ethnophaulism* (C. Johnson, B. Mullen, A. A. Roback atď.), zložený z dvoch komponentov: *národ, kmeň a zlý, bezvýznamný* a označuje nomináciu s od-tienkom etnickej nevráživosti a zaujatosti voči iným národom. Okrem toho O. S. Korobkova (2009, s. 201) uvádza termín *ecthronym* (E. E. Ericson). V ruskej tradícii sa využívajú termíny ako *прозвищные этнонимы* (E. L. Berezovič, D. P. Gulik), *пейоративные/эспрессивные псевдоэтнонимы* (A. S. Archipova), *экспрессивные этнонимы* (A. I. Griščenko, N. A. Nikolina), *национально-расовые оскорбления/пейоративы* (V. I. Karasik), *этнические инвективы* (V. I. Žel'vis), *ксенэтнонимы* (S. V. Svirkovskaja).

Je potrebné uviesť, že kategória „cudzí“ nachádza v jazyku nenávisť svoju živnú pôdu a je jej podstatným znakom. Zatiaľ čo kategória „naši“ môže byť jazykovo materializovaná v rôznych podobách, ktoré nachádzajú svoje uplatnenie aj v iných typoch diskurzu a môžu byť emocionálne neutrálne, konštrukcie viažuce sa na koncept „inakosti“ sú jeho podstatnými ukazovateľmi.

Ide o známu polarizáciu na skupiny *my* a *oni*, *naši* a *cudzí*, pričom skupiny môžu byť charakterizované rôznymi príznakmi:

– triednym (*robotníci* a *podnikatelia*),

- etnickým alebo rasovým (*Rusi a Židia, Slováci a Maďari*),
- migračným statusom (*miestni a imigranti*),
- náboženským (*kresťania a moslimovia*),
- geografickou opozíciou bánd rôznych ulíc, sídlisk,
- záujmom (fanúškovia iných športových klubov, hudobných skupín).

Okrem toho do kategórie nepriateľov často patria:

- štát (konkrétny pre revolucionárov a separatistov, štát ako taký pre anarchistov),
- znečisťovatelia životného prostredia pre zelených,
- samotní extrémisti pre tých, ktorí bojujú proti extrémizmu (extrémistickí antiextrémisti – slovenská anarchistická organizácia *Antifa*).¹

Podľa T. V. Novikovovej (Novikova, 2007, s. 190) sa signály rečovej agresie v žurnalistickom texte zvyčajne skúmajú z troch pozícií: lingvistickej (obsahuje v sebe analýzu pôvodných jazykových prostriedkov – v prvom rade lexikálnych), lingvoideologickej (odkrývanie hodnotového systému textu, ktorý sa v ňom prejavuje za pomoci ideológem) a rétorickej analýzy (vnútorná organizácia textu, napríklad stupeň jeho dialogickosti).

Primárnym zdrojom nenávistných vyjadrení je nepochybne oblasť lexiky konkrétneho jazyka. V procese nominácie kategórií „inakosti“ nachádza emocionálno-expressívny komplex svoje široké uplatnenie.

O. S. Korobkova uvádza 11 rôznych kategórií tvorby predmetnej lexiky:

1. Sémantická derivácia – sémantické rozšírenie slova na základe metaforického alebo metonymického prenosu (*гамбургер* – Američan).
2. Skrátenie základu slova (*азер, зербa* – Azerbajdžanec).
3. Fonetická modifikácia základu slova – modifikácia slova na základe fonetického prispôbenia pre konkrétny jazyk (*чех* – *чеч* – *чеченец* – Čečenec).
4. Preberanie z iného jazyka (*дойчмены, дойчеры* – Nemci).
5. Kalkovanie (*жабоеды* /z angl. *frogeater*/ – Francúzi).
6. Afixácia (*америкашка* – Američanka).
7. Bez afixácie – prechod slova do inej paradigmy skloňovania (*хачь* /ženský rod, predstaviteľ národov Strednej Ázie/ od slova *хач* /mužský rod, aziat, obyvateľ Strednej Ázie/).
8. Slovo tvorný spôsob (*салоед, жидомор* – Ukrajinec, Žid).
9. Abreviácia (*ЛКН /лицо кавказской национальности* – osoba kaukazského pôvodu).
10. Kompresia slova – vznik nového výrazu formou zlúčenia elementov dvoch rôznych slov (*шаурмяне /шаурма + армяне/* – Arméni).

¹ Klasifikácia podľa <http://www.tolerance.ru/p-review-ciber-hatespeech.shtml>

11. Lexikálno-syntaktický spôsob – zlúčenie niekoľkých výrazov do jedného slova (*абстудзадомбей* – Turek). (Korobkova, 2009, s. 202 – 203)

Samotné jazykové konštrukcie jazyka nepriateľstva by sa dali rozdeliť do dvoch veľkých skupín. Prvá je kvantitatívne najrozsiahlejšia a predstavuje výroky a vyjadrenia, ktoré sú tzv. **mäkkou verziou jazyka nenávisťi**, jazykom vzájomného nepochopenia. Nejde teda o otvorené nepriateľstvo alebo výzvu k násiliu voči tzv. *oni* skupine, ale o nepriame osočovanie a jednostranné poukazovanie na záporné vlastnosti, prípadne charakterové črty tejto society. Špecifickými sú situácie, keď sa do obsahu príspevku priamo nesúvisiaceho s etnicitou dostáva redundantná informácia vyvolávajúca nenávisť alebo výsmech, objektom ktorého je menšina: *Nájazd otrokov od Afgánska po Ural. Psychológia večného otroka robí z nich ideálne prostriedky výroby.* (vyjadrenia regionálneho ruského denníka *МК-Урал* o predstaviteľoch tadžickej menšiny) alebo ďalšie varianty etnicky motivovaných nominácií a jazykových foriem: *Инородцы, Лица азиатской или кавказской национальности, Темнокожие, Человек нетитульной наружности, Люди с восточным акцентом, Чернозем, Парни с юга, Нелегалы, Трудовые мигранты.*

Jazyk nenávisťi ako súčasť masmediálneho prostredia podlieha interpretácii, „tá je neoddeliteľná od axiológie a práve preto je sociálne hodnotenie v škále +/- integrálnym komponentom ľubovoľného publicistického textu. To sa deje za pomoci tzv. **slova-kvalifikátora**, ktorý samotný už obsahuje axiologický znak“ (Čistjakova, 1995 – 2003).

V konštrukcii hodnotiacej konflikt na juhu Ruska *Вооружались и шли воевать автономии а встретив адекватный отпор (Московский Комсомолец)* je komponent *воевать автономии* priradený k rebelujúcim ozbrojeným skupinám a *адекватный отпор* federálnym vojskám, keď „adekvátny odpor“ v reáli znamenal obeť aj na civilnom obyvateľstve. *Солдат-кавказец своими гестаповскими издевательствами довел сослуживцев-славян до озверения (Комсомольская Правда)* – označenie *Солдат-кавказец* v spojení s *гестаповскими издевательствами* jasne prejedukuje postoj žurnalistu k príslušníkovi síl federálnych, ale neruského pôvodu, čo je ešte zvýraznené jeho postavením do opozície k jeho spolubojovníkom na základe etnickej charakteristiky – *сослуживцев-славян.*

Výrazne frekventovaný je výskyt slov ako terorizmus, vojna, roztržka, konflikt a ich použitie s cieľom legitimizovať hoci aj morálne nerehabilitovateľné konanie. Tak ako je to v prípade frekventovanej konštrukcie opisujúcej zásahy vlády proti rebelom *федеральные воюющие армии уничтожили террористов* (nekorektne použité vo vzťahu ku skutočnosti – zámerne vynechanie fragmentu udalosti – civilné obeť) – keďže slovo-kvalifikátor – *террористов* už v sebe obsahuje +/- hodnotenie, a to čisto negatívne, je jasné, že prvý účastník konfliktu bude vnímaný príjemcom informácie kladne (manipulácia čitateľa).

Vo svete internetu je akcentovaný jazyk nenávisťi buď vo forme spontánnych replík na chatoch, fórach, alebo v špeciálne vytvorenej a organizovanej podobe. Keďže ide

o formu často v rozpore so zákonom, jej prítomnosť, na rozdiel od prvej, je v mienkotvorných médiách či už printových, alebo elektronických značne obmedzená a vytesnená na často sa meniace internetové stránky „nevystopovateľných“ serverov. Príkladom môže byť známa slovenská skupina pôsobiaca na hrane zákona *Slovenská pospolitost*, ktorá našla svoj priestor komunikácie s priaznivcami na webstránke <http://pospolitost.wordpress.com>, kde sa vyskytujú aj takéto formy hodnotenia problematických javov v spoločnosti (vo vzťahu k rómskemu etniku): *brutalita cigánskej tlupy, cigánski kriminálnici, stádo rozvášnených pravdepodobne nadrogovaných rómskych gangstrov, nehorázný trestný čin rómskych vyvrheľov, v štáte je priveľmi veľké množstvo výdavkov na krmivo pre cigánsku menšinu* (identifikácia etnika so zvieratami – krmivo), *cigánsky teror, masové protesty proti prudkému cigánskemu beštiálnemu násiliu*. Opozícia *naši – cudzí* sa vo veľkej miere vyskytuje aj v tomto priestore s jasnou motiváciou manipulovať recipienta mediálneho textu: *Ten osudný deň bola šestičlennou cigánskou tlupou prepadnutá, olúpená a zranená 65-ročná Slovenka* alebo *Opis zaistených osôb* – a) *Cigáni – 3 nezamestnaní, 3 mladiství*, b) *vysokoškolsky vzdelaný pracujúci Slovák*.

Reflexia jazykových konštrukcií s nenávisťným obsahom poukazuje na nárast takýchto foriem v mediálnej oblasti, čo podnecuje záujem lingvistiky o výskum predmetnej problematiky s cieľom jej hlbšej analýzy a možných riešení zamedzenia šírenia verbálnej agresie. E. Chlyščeva (2009, s. 46) definuje príčiny rastúceho sociálneho napätia v spoločnosti:

- „– rast sociálnej diverzifikácie spoločenského života a komplikácie procesu prijatia riešení o mieste individua v systéme sociálnych, religiózných, nacionálnych, politických vzťahov;
- vágnosť hodnôt a sociálnych orientácií na úrovni individua i sociálnej skupiny;
- nárast hypermobility obyvateľstva;
- vznik stereotypov prijímania prejavov krutosti, etnofóbie, xenofóbie v spoločnosti ako formy – sociálnej normy;
- aktívne šírenie manipulatívnych techník formovania komplexov naši/cudzí, konštruovanie obrazu nepriateľa, využívanie masmédií na rozduchovanie vášní atď.“

O opodstatnenosti lingvistického výskumu takéhoto druhu mediálneho textu svedčí aj zvýšenie záujmu iných vied o jeho výsledky. Máme na mysli perspektívne sa rozvíjajúcu (hlavne v ruskom prostredí) tzv. **lingvistickú expertízu konfliktogénnych textov** (termín E. S. Kara-Murzovej). Ide o jednu z foriem aplikovaného výskumu v rámci súdnoznaleckej činnosti, podobne, ako ňou je napríklad činnosť písomznalecká. Aplikácia takého druhu analýzy je jednou z oblastí záujmu právnej lingvistiky (*юрислингвистики*). Predmetom jej výskumu je „živá reč“ reprezentovaná rôznymi typmi primárne mediálnych textov a v ruskom prostredí je reakciou na aktivizáciu reakcií na tzv. verbálnu trestnú činnosť, ktorá v postsovietskom období nabrala novú dimenziu. Verbálna trest-

ná činnosť je narušením právnych noriem hlavne v oblasti občianskych práv (právo na dôstojnosť, ochranu osobnosti atď.) alebo trestného práva (hanobenie národa, rasy a presvedčenia). Podľa Kara-Murzovej (2009, s. 48)

„sa verbálna trestná činnosť uskutočňuje v nemateriálnej oblasti zmyslov, podstatnou črtou ktorých je mnohorakosť interpretácií. To je potrebné brať do úvahy hlavne v tých prípadoch, keď sú žalobcami vysokopostavení ľudia, ktorí sú negatívne motivovaní – potrestať novinára – investigatívca, prípadne odstrániť súpera z oblasti politiky či biznisu. V takomto prípade predstavuje lingvistická analýza s jej metódami interpretácie sporného textu jediný spôsob ako určiť pravdu a nedopustiť nezákonné riešenie.“

Problematika verbálnej agresie a nenávisti v jazykových konštrukciách predstavuje stále aktuálny záber pre nové lingvistické smery, ktoré nachádzajú svoje uplatnenie v sociálno-politickej oblasti – lingvokulturoológia, politická lingvistika, právna lingvistika a pod. Nezastupiteľná je tu úloha médií ako nositeľov informácií, ktoré majú vo svojich rukách možnosť pôsobiť výchovne na svojich recipientov, ale aj na vedomie celej spoločnosti a brániť rozširovaniu a prehľbovaniu konfliktov rôzneho druhu, a tak posilňovať ideu tolerancie a spolupráce.

ZDROJE

- Černyševa, T.V.: Stilističeskij analiz kak osnova lingvističeskoj ekspertizy konfliktного teksta. <http://www.durov.com/linguistics2/chernyshova-00.htm> [14. 2. 2006]
- Čistjakova, O.N.: Osnovanie social'noj ocenky v gazetnom tekste. Kazanskij Gosudarstvennyj Univerzitet 1995 – 2003. http://www.kcn.ru/tat_ru/universitet/fil/kn7/index.php?sod=38 [15. 2. 2006]
- Evstafjeva, A.V.: O nekotorych lingvističeskich markerach „jazyka vraždy“ v manipuljativnyh prijomach v sredstvach massovoj informacii. Vestnik Baškirsogo universiteta, 2008, z. 13, č. 4, s. 994 – 996.
- Chlyščeva, E.: Princip tolerantnosti kak osnova dialoga kultur. Vlast', 2009, č. 10, s. 45 – 48.
- Issers, O. S. – Rachimbergenova, M. Ch.: Jazykovyje markery etničeskoj ksenofobii (na materiale Rossijskoj pressy). Političeskaja lingvistika, 2007, 23, č. 3, s. 90 – 96.
- Kara-Murza, E. S.: Lingvističeskaja ekspertiza kak procedura političeskoj lingvistiky. Političeskaja lingvistika, 2009, 27, č. 1, s. 47 – 71.
- Korobkova, O. S.: Markery jazyka vraždy v nominacijach etničeskoj prinadležnosti: sociolingvističeskij aspekt. Izvestija Rossijskoj gosudarstvennoho pedagogičeskogo universiteta im. A. I. Gercena, 2009, č. 111, s. 200 – 205.
- Maslova, V. A.: Lingvokulturologija. Moskva: Akademija 2001.
- Michaľskaja, A. K.: Russkij Sokrat: lekcii po sravnitel'no-istoričeskoj ritorike. Moskva 1996.
- Novikova, T. V.: Princip tolerantnosti v profesional'noj žurnalistskoj dejatel'nosti (Analiz tekstovyh materialov). Vestnik VGU. Serija: Filologija. Žurnalistika, 2007, č. 1, s. 189 – 197.
- Šur, A. M.: Tolerantnoje i intolerantnoje povedenije v SMI. Izvestija Saratovskogo universiteta. Novaja Serija: Filologija. Žurnalistika, 2009, č. 9 – 1, s. 67 – 70.
- Ter-Minasova, S. G.: Jazyk i mežkulturnaja kommunikacija. Moskva 2000. <http://www.tolerance.ru/p-review-ciber-hatespeech.shtml>

Forms of Hate Speech in Current Russian and Slovak Media Texts**Abstract**

This study investigates the language forms of hate, hostility and intolerance in current Russian and Slovak media text, in the first in electronic versions of Russian and Slovak newspapers, but also in dubious presentations of nationalistic or xenophobic institutions and organizations. Our ambition is to point out the specifics of these language constructions in Russian and Slovak cultural spaces as a language reflection of norms violation in social area. Central concept is a category of "hate speech" as form of discriminating, negative sentences or attributes which are used in relation to ethnic group, race, religion, confession, provoke conflictful situations and in the last they propagate hate and hostility to the members of some social groups or directly challenge to the violence to another ethnic group.

Keywords

hate speech – mass media – ethnic conflict – verbal aggression – xenophobic demonstrations in language – linguocultureme – norm violation – anomalies and language

Martin Blaho (1979) je odborný asistent na Inštitúte rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Odborne sa koncentruje na otázky gramatiky ruského jazyka (syntax), teórie rečového prejavu, lingvokulturologie, jazyka masmédií a súčasného politického diskurzu a mimoriadne udalosti v jazyku.

Mgr. Martin Blaho, PhD.

Katedra rusistiky a translatológie
Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
17. novembra 1
080 78 Prešov
Slovenská republika

blahom@unipo.sk

Tento článok bol vytvorený realizáciou projektu
*Dovybavenie a rozšírenie lingvokulturologického a prekladateľsko-
-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu
Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho
rozvoja.